

Moldova félúton Kelet és Nyugat között: a függetlenség tíz éve; irodalom és identitás

Troebst, Stefan: Moldova zwischen Ost und West: Nationale Identität und europäische Orientierung. =

Südosteuropa Mitteilungen, 42. Jg. 2002. 3. no. 80–90. p.

Heitmann, Klaus: Literatur und Politik in Moldova. = Uo. 2–53.

2001. október végén másodjára rendezett közös konferenciát a Moldovai Állami Egyetem, a Lipcsei Egyetem és a Südosteuropa-Gesellschaft a moldovai fővárosban, Chişinăuban (korábról ismert névalakja szerint: Kisinyov). A konferencia a fiatal állam gyakorlati kül- és belpolitikai kérdéseivel foglalkozott. Akadt téma bőven ezúttal is, hiszen a volt szovjet tagköztársaság útja, mint a többieké, meglehetősen göröngyös, a demokratizálás, a politikai stabilitás vagy a gazdasági újraalapozás terén elért eredmények mértékét, az EU-hoz való közeledés ütemét illetően senkinek sem lehetnek illúziói. Emellett a helyzetértékelés tekintetében – amint éppen a helyi résztvevők egymással elmentés nézetei elárulták – még minimális belső konszenzus sem tapasztalható. Súlyosan terheli a köztársaság belső és külső helyzetét az elhúzódo transznisztriai válság: a Dnyeszteren túli terület politikai erőinek szakadár törekvése; a válság következtében rendkívül feszült az Oroszországhoz fűző viszony. A belső konszenzus megszületését új módon nehezíti az év tavaszán hatalomra jutott kommunista utódparti kormányzás is. Az új kormány nyugatról üdvözölt lépéseivel kapcsolatban (csatlakozás a Világkereskedelmi Unióhoz, a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményhez) is erősen megoszlik a közvélemény. Az 1994-es keletű gagauz autonómiát csorbító központosító törekvések trendje, amitől a német fél részéről megszólalók egyébként nem győztek óvni, új destabilizáló tényező. A nézetek, szempontok kicserélése a különböző kérdésekben talán hozzájárulhat a feszültségek oldódásához.

A Moldovai Köztársaság az egykori román Moldvai Fejedelemség besszarábiai övezetének területi örököse a Prut és a Dnyeszter között (részben a Déli-Bug irányában kiszögellve), melyet a 19. századi orosz–török összecsapások nyomán többnyire már Oroszország birtokol, s az 1918 utáni Nagy-Románia visszaszerez ugyan, de újra elveszít a II. világháború során, hogy 1944-től majdnem fél évszázadon át szovjet tagköztársaságként élje legkülönösebb korszakát. A szovjet évtizedeket a kreált, szlavofil „moldován” vagy „moldáv” identitás határozza meg, elmenve egészen a cirill betűs írás bevezetésig. A függetlenség alapeleme: a tulajdonképpeni román hagyománytudat helyreállítása, az eddigiekben a nemzeti Romániával szemben is megőrzendő önállóság gondolatával. Transznisztria – Dnyeszteren túli terület: a volt Szovjet-Moldova ama délkeleti régiója, amely 1918-ban nem kerül vissza Romániához, hanem, már a 20-as években szovjet autonóm köztársasági jogokat nyervén, magja lesz a későbbi „szövetséges” köztársaságnak. A jelentős orosz, illetőleg ukrán etnikai összetevővel hosszabb időn át szocializált terület a szovjet felbomlás, a moldovai szuverén államiság napirendre tűzése pillanatában, nem titkolt orosz orientációval, az egységbontó különállásra szavaz. Az 1990-ben proklamált (egyébként senki által nem elismert, de Oroszország részéről hathatósan támogatott) „Dnyeszter menti Moldova Köztársaság” (székhely: Tiraszpol, stratégiai pont: Benderi) Kisinyovval máig hadiállapotban áll, a fegyverszünetet orosz, ukrán és moldovai részvétellel kiállított ENSZ-erők felügyelik (orosz vezetéssel). Évekig tartó konfliktus állt fent a mintegy háromnegyed részt gagauzok (keresztény törökök) lakta déli öve-

zettel is (adminisztratív központ: Comrat), az autonóm területi státus ideiglenes megadása nyomán (még ha érzékelhetők is lappangó ellentétek, és fel is merülnek új vitapontok), a helyzet azonban a kérdésben lényegében rendeződött.

A konferencia résztvevői mindkét övezetben a helyszínen ismerkedtek meg a viszonyokkal, helyi tapasztalatcserével bővítve a tanácskozást. A gagauz autonómiával kapcsolatban világossá vált annak törekvénysége alkotmányos véglegesítése nélkül, hiszen így egyfelől a tiszteletben tartása könnyebben sérül, másfelől hozzáférhetőbb a fokozott követelések számára: az érintettek máris tartanak a felszámolásától vagy lassú elsorvasztásától, miközben a radikális csoportok a köztársasági szintű autonómiára tartanak igényt, és Transznisztriával szövetkezve szállnak síkra az állam konföderalizálásáért. Az egyébiránt aprócska terület 150 ezrenyi lakosságának ma még erős gagauz többségét élesen megosztják a különböző törekvések. A legfőbb gond azonban a Moldován belül is kirívó gazdasági visszaesés és szociális elmaradottság következtében felerősödő elvándorlás.

Tiraszpoli látogatása során a konferencia-csoport megtapasztalhatta a külön-nemzeti berendezkedés iránti elkötelezettséget, az ugyancsak 1991-ben alapított egyetemről kezdve a többi közintézményekig mindenre kiterjedő előrehaladottságát és a szovjet korszakot idéző szemléletét és jelképhasználatát (vörös csillag, sarló-kalapács, Lenin-szobrok). A „transznisztriaiáság” atyjának szóló változatban fennmaradt a Sztálin-kultusz. A szovjet vezér mellett a törököt előző (1791) és Tiraszpol megalapító Szuorov tábornokot illeti a legfőbb hagyomány-tisztelet. (Transznisztria fő kiviteli cikke is a „Szuorovkonyak”.) A fegyverszünet csendjébe szorított szembenállás, a kötélhúzás olyan, napi praktikáiban ölt testet, mint kisinyovi részről az útlevelek kiállításának megtagadása, a másik oldalról pedig a vasúti forgalom időnkénti blokádjá. Tiraszpol azt gondolja: az idő neki dolgozik; Kisinyov az EU-tól és az ENSZ-től várja a Dnyeszteren túli kérdés rendezését. (Az EBESZ-ben mint szerinte orosz befolyású intézményben, nem bízik.)

* * *

Az új moldáv nemzeti identitás útját és helyzetét legszemléletesebben az irodalmi élet alakulása és az irodalmi fejlődés menete világítja meg. Az új irodalom számára meghatározó a fennkölt-heroikus nemzeti-politikai elkötelezettség, a „besszarábiai” örökség szem előtt tartásával, irodalom és politika teljes egybefonódása mellett. A nemzeti megújhodás súlypontjában a besszarábiai román hagyomány fenntartása áll, kezdetei a peresztrojka időszakára nyúlnak vissza. A kezdeményező szerepet az Írószövetség és folyóirata, a „Literatura și Arta” vállalta, derékhadát az óvatos konformizmusát vagy passzív ellenállását levető idősebb író-értelmiségi nemzedék egyes képviselői adták: Ion Druță (magyar átírása korábban, cirillből: Druce), N. Dabija, L. Lari, V. Matei, M. Cimpoi (írószövetségi elnök) és mások. A „moldvai újjászületés” értelmiségi küzdelmének alapvető vívmányait az Írószövetség 1993. évi kongresszusa vehette számba.

A korai szovjet-moldvai irodalmat is elérte egyébként a sztálini vézskorszak – az egykorú Dnyeszter menti Autonóm Köztársaság határai között, ahová a még nemzeti román Besszarábia baloldali írói, vesztükre, áthúzódtak, és többségük: mintegy tíz neves írószemélyiség az 1937-es nagy tisztogatás áldozata lett. Sorsuk a szovjet idők legvégéig természetesen ismeretlen maradt a közvélemény előtt. Az őket követő nemzedékek több tagja is (mint például N. Costenco) megismerte a Gulagot, noha egyes orosz vagy ukrán értelmiségiek nyílt ellenzékiségének nem is volt errefelé követője.

Nehéz volna ma még megvonni a szovjet korszak zömmel konformista keretekben zajlott irodalomtörténetének mérlegét. Cimpoi irodalomtörténeti alapműve (O istorie

deschisă a literaturii române din Basarabia – A besszarábiai román irodalom nyitott története, 2. kiad. 1997) sem törekedhetett erre. Az új, szabad nemzedék szemében nem érv, hogy a konformizmus a túlélés, a történeti folytonosság ára volt, és nem mérte még föl a vonatkozó évtizedek hivatalos cenzúra-történetét. A hagyatéék tulajdonképp két-három elveszett nemzedék műve, amely stílusban, szellemben és sokszor műfajilag is a felejtés áldozata lehet. Ugyanakkor a dinamikus oroszosítás körülményei között, a cirill betűs áruhában is, mégiscsak őrizte és ápolta a nyelvet, és, inkább rejtőzködve bár, de gyakran kifejezője volt a lélek elnyomott állapotának, szabadulásvágyának, vagy foglalatává vált az elidegeníthetetlen táji kötődésnek. A szerelmi vagy a tájlíra egyes típusai mellett elsődrendű figyelmet érdemel ebből a szempontból a táj-elbeszélések ösztönös vagy tudatos, folklorközeli „moldovenizmusa” (főként Druță vagy C. Ciobanu műveiben), amely a 60-as évek végétől az orosz „falusi próza” párhuzamában nyerte legitimitását. Számonkérhető talán ezen a „moldovaiságon” a maga idillkereső igénytelensége, másodlagossága. Ugyanakkor pontosan e szemléleti modell rendszerváltó mutációja köti össze leginkább a nemzeti újjászületés programját a besszarábiai népi-táji hagyománnyal, melynek most már 1940 előtti, nemzeti román előzményét is beemelheti az örökségbe. A szerteágazó összefüggések a megújuló irodalomtörténet-írás, kritika és irodalomtanítás számára nyújtanak méltó feladatokat. E szakterületeken fontos előrelépés, Cimpoi irodalomtörténete mellett, Ion Ciocanu iskolai célokra írt kortárs irodalmi áttekintése (Literatura româna contemporană din Republica Moldova, 1998), I. Colesnic és L. Bucataru rendszerező szöveggyűjteménye (Literatura româna, dictionar-antologie, 2. kiad. 2001), valamint S. Alexandru (Bukarest) Párizsban kiadott, francia nyelvű költői antológiája (Anthologie de la poésie moldave, 1996).

A román moldovai irodalom erős korlátok között alakult, csonka történeti öröksége kétségkívül részben kényszerpályára is állítja a megújlodást: az identitásvágy, a gyökéskeresés heroikus, mitikus felfokozása (ennek is van román nemzeti hagyománya) el is téríti a jelen egyéb, gyakorlati aktualitásától. A lassan hivatalossá merevedő „moldovaiság” avíttóságát vagy önelégültségét, olykor (bukaresti kapcsolódású vagy éppen elhatárolódó) nacionalizmusát harcosan utasítják el a „nyolcvanasok” és a még újabb „posztmodernek”, egy-egy új szellemű folyóirat („Contrafort”, „Sud-Est”) köré csoportosulva. Meghatározó képviselőik Európára tekintenek, „európai úton” gondolják elérni román-moldáv identitásukat. A különböző al- és mellékírányzatokra tagolódo táborok között hangos csatározások folynak, melyek egyre kevésbé kötődnek a „megújlodás” társadalmi, politikai programjaihoz: az író-céh belső viszályaként zajlanak. Társadalmi oldalon természetesen enélkül is kezdetét vette az írói „vezér-hivatás” visszaszorulása, visszaterelődése saját műhelyfeladataihoz. De ez már a korszerű irodalmi létviszonyok közelébe érkező fejlődés szakasza.

Komáromi Sándor

Egykori koronatanú szerzői ambíciói – korabeli koncepciók per áldozatainak kárára

Windisch-Middendorf, Renate: Verraten – vergessen – und wieder verraten. = Südostdeutsche Vierteljahresblätter. 51. Jg. 2002. 1. no. 29–35. p.

1959-ben Brassóban, még Gh. Dej idején, íróper zajlott, melynek során a romániai német irodalom öt neves képviselőjét (Wolf von Aichelburg, Hans Bergel, Andreas Birkner, Georg